

JERZY TETZLAW

POZYCJA POLSKIEGO EKSPORTU ROLNO-SPOŻYWCZEGO
DO KRAJÓW EWG

(W świetle dynamiki i struktury handlu zagranicznego tej organizacji)

Podjęcie takiego tematu w okresie trudności naszego rolnictwa, które zmusiły do skreślenia jednych pozycji eksportu rolno-spożywczego i do ograniczenia rozmiarów innych¹ wymaga paru wstępnych słów wyjaśnienia. Ogniskują się one wokół słowa „pozycja”, które sugeruje statyczny charakter rozważań mających stanowić treść niniejszego artykułu. Nie jest to zgodne z zamiarami piszącego. Rozważania mają mieć charakter dynamiczny, długofalowy. W tym ujęciu należałoby, być może, mówić o „roli”, a nie o „pozycji” eksportu rolno-spożywczego. Jednakowoż to pierwsze pojęcie kojarzy się ze stabilnością spełnianej funkcji w ramach nieprzerwanie rosnącej tendencji rozwojowej. Tymczasem w obecnej chwili mamy do czynienia z wyraźnym załamaniem się tendencji rozwojowej eksportu rolno-spożywczego, co musi powodować zmianę jego roli i znaczenia w całokształcie obrotów eksportowych z EWG. Ocenę tejże zmiany umożliwi przedstawienie jej na tle ewolucji struktury towarowej i geograficznej handlu zagranicznego EWG i Polski.

Ocena ta dotyczy się najpierw krótkiego okresu czasu. Wiąże się to z przejściowością załamania trendu hodowlanego, wywołanego szczupłością bazy paszowej w następstwie niekorzystnych warunków klimatycznych, jakie panowały w Polsce w ciągu ostatnich dwóch lat. Energiczna akcja ze strony państwa wsparta współdziałaniem rolników pozwala liczyć na przezwycięzenie trudności hodowlanych w ciągu

¹ O rozmiarach i dynamice polskiego eksportu rolno-spożywczego do krajów EWG stanowią produkty zwierzęce, a przede wszystkim żywiec wieprzowy, młode bydło rzeźne, wieprzowina świeżo mrożona, konserwy, drób bity, masło, jaja i proszek jajeczny. Otóż w dniu 8 IX 1963 r. I Sekretarz KC PZPR W. Gomułka w przemówieniu wygłoszonym na Centralnych Dożynkach w Warszawie stwierdził: „Wobec głębokiego spadku skupu żywca [...] trzeba było [...] skreślić eksport żywca i mięsa w stanie nieprzerobionym. Zmniejszony skup i zwiększone spożycie mleka pociągnęło za sobą zmniejszenie produkcji masła [...]. W związku z tym musieliśmy poważnie ograniczyć zaplanowany eksport masła [...]”.

1964 r.² Następnie jednak trzeba oszacować długofalowe skutki obecnego załamania dla roli, jaką może ono odgrywać w dynamice całości polskich obrotów eksportowych do EWG.

Chcąc odpowiedzieć na te wszystkie problemy, najlepiej zacząć od podmalowania tła, tzn. od charakterystyki towarowej i kierunkowej

² O podejmowanych środkach zaradczych pisze w „Trybunie Ludu” z 6 IX 1963 r. wiceminister rolnictwa mgr F. Klocek w artykule *Hodowla: tendencje, przewidywania, środki*. Szczegółowy program działania przedstawił I Sekretarz KC PZPR W. Gomułka w cytowanym już przemówieniu dożynkowym z dnia 8 IX. Równocześnie dał on taką ocenę obecnej i przyszłej sytuacji naszego rolnictwa: „Mimo dwóch kolejnych lat słabego urodzaju nie mamy żadnych powodów do nie wiary w perspektywę dalszego wydatnego rozwoju gospodarki rolnej. Jest to perspektywa całkowicie realna. Obecne trudności są przejściowe [...]”. Zadania, wynikające z programu nakreślonego w przemówieniu dożynkowym stały się w dniu 14 IX przedmiotem narady kierowników wydziałów skupu prezydium wojewódzkich rad narodowych, która odbyła się w Ministerstwie Przemysłu Spożywczego i Skupu. Podjęte decyzje idą aktualnie w kierunku utrzymania stanu pogłowia trzody i zwiększenia hodowli bydła („Trybuna Ludu” z 16 IX 1963 r.). Dalszym ważnym krokiem w kierunku rozpracowania wspomnianego programu była narada kierowników Wydziałów Rolnych KW PZPR, która odbyła się 17 IX w Komitecie Centralnym PZPR w Warszawie. I na niej również panował ton realistycznego optymizmu. Stwierdzono: „Wiele wskazuje, że rolnicy przystępują do »odbudowy« pogłowia trzody chlewnej”. Podkreślali to również dyskutanci. Członek Biura Politycznego KC PZPR E. Ochab dał taką ocenę rozwoju sytuacji w rolnictwie w ciągu najbliższych lat: „Rezultaty osiągnięte w rolnictwie w ciągu ostatnich dwóch lat, wcale nie małe, jak na wyjątkowo niekorzystne warunki atmosferyczne, są dowodem, że nakłady inwestycyjne poprzednich lat zaczynają dawać efekty. Najbliższe lata przy normalnych warunkach atmosferycznych potwierdzą niewątpliwie słuszność naszej polityki rolnej, przynosząc dalszy wzrost produkcji rolnej” („Trybuna Ludu” z 19 IX 1963 r.).

Komentarzem do tego oświadczenia może być porównanie obecnej sytuacji najgłębszego spadku pogłowia trzody chlewnej jaki miał miejsce w latach powojennych (wg spisu czerwowego z 1963 r. spadek ten wyniósł 14,4% czyli ok. 2 mln sztuk), z sytuacją, która towarzyszyła drugiemu co do rozmiarów załamaniu się trendu hodowlanego trzody w 1951 r. (spadek w porównaniu z rokiem poprzednim o 14%, co wynosiło 891 tys. sztuk). Otóż M. Perczyński w pracy pt. *Rozwój gospodarki chłopskiej na tle zmian polityki rolnej państwa w latach 1956—1960* (Warszawa 1962) wiąże załamanie się trendu hodowlanego trzody w 1951 r. z ogólnym spadkiem produkcji rolnej, jaki spowodowało gwałtowne zahamowanie procesów inwestycyjnych na wsi w latach 1950—51 (s. 24, 42). Dalszy natomiast rozwój pogłowia trzody do końca planu sześcioletniego kojarzy z angażowaniem na wieś państwowych środków obrotowych (przede wszystkim w formie pasz, s. 41). Dziś wyjście z załamania trendu jest łatwiejsze i pewniejsze, gdyż obok środków obrotowych wieś ma także zapewniony intensywny dopływ środków trwałych.

O przejściowym charakterze załamania, które obecnie wyraźnie się zarysowało, pisze G. Pisarski w artykułach: *Kierunki i tempo zmian* (Życie Gospodarcze 1963, nr 24), oraz *Aktualne zadania* (Życie Gospodarcze 1963, nr 37), kładąc jednak przy tym nacisk na jego przewlekłość z punktu widzenia krótkiego okresu czasu.

obrotów importowych oraz eksportowych obszaru EWG w ujęciu strukturalnym oraz dynamicznym. Podstawę analizy stanowią lata 1959—1962. Są to lata szczególnie intensywnego przebiegu procesu integracyjnego, dzięki czemu istnieją dostatecznie mocne przesłanki dla zarysowania tendencji o zasadniczym znaczeniu dla rozważanego obecnie tematu.

Tabela 1

Struktura towarowa handlu zagranicznego EWG

Grupy towarów	Eksport w %				Import w %			
	1959	1960	1961	1962 ^a	1959	1960	1961	1962 ^a
Towary								
podstawowe	22,3	21,7	21,8	21,5	57,5	53,9	51,3	50,9
surowce i paliwa	12,0	11,8	11,8	11,5	36,4	35,3	33,2	31,0
rolno-spożywcze	10,3	9,9	10,0	10,0	21,1	18,6	18,1	19,9
Towary								
przemysłowe	77,7	78,3	78,2	78,5	41,7	46,1	48,7	49,1
maszyny i pojazdy	29,7	30,1	32,0	32,8	13,2	14,5	17,2	18,7
inne przemysłowe	48,0	48,2	46,2	45,7	28,5	31,6	31,5	30,4
Dynamika obrotów								
Towary								
podstawowe	100	115	124	129	100	114	118	127
surowce i paliwa	100	115	124	128	100	119	122	121
rolno-spożywcze	100	116	118	130	100	107	112	134
Towary								
przemysłowe	100	118	128	134	100	131	148	153
maszyny i pojazdy	100	119	137	147	100	134	170	203
inne przemysłowe	100	118	123	127	100	130	138	147
Razem obroty ^b	100	114	127	133	100	124	132	143

a Przeciętne obroty miesięczne dla 1962 r. przyjęto jako średnie arytmetyczne z 11 miesięcy dla eksportu i importu „ogółem”, z 10 miesięcy dla pozostałych pozycji eksportu, z 9 miesięcy dla pozostałych pozycji importu. Dane te mają charakter orientacyjny, gdyż w pewnych okresach miesięcznych nie są one porównywalne, a nadto brak danych z ostatnich miesięcy 1962 r. b w cytowanym źródle występują różnice między sumą obrotów w strukturze towarowej a sumą obrotów w strukturze geograficznej. Różnice te są jednak nieznaczne.

Źródło: Statistisches Amt der Europäischen Gemeinschaften (SABG) — Allgemeines Statistisches Bulletin 1963, nr 1. tabela; 88 i 89. Przeliczenia własne.

Prezentowane liczby wskazują nie tylko na podstawowe i rosnące znaczenie eksportu przemysłowego, lecz także, co niewątpliwie jest bardziej uderzające, na silny rozwój również importu przemysłowego przy relatywnym spadku znaczenia importu podstawowego. Zjawiska te są następstwem dynamiki procesu integracyjnego, który główne korzyści umiejscawia w rozwoju przemysłu i wzroście produkcji przemysłowej. Stąd kluczowe znaczenie eksportu, a w jeszcze większym stopniu importu maszyn i pojazdów, który nosi w przeważającej mierze charakter inwestycyjny. Równocześnie zaś silna dynamika całego importu przemysłowego.

wego mówi o dużej chłonności rynku EWG na określone artykuły przemysłowe, gdy z drugiej strony wiodące znaczenie pozycji strukturalnej i tempa rozwoju eksportu przemysłowego mówi o dużym wyczuleniu wzrostu gospodarczego EWG na możliwości zbytu na obcych rynkach. Potwierdzają to dane tabeli 2.

Tabela 2

Wzrost produkcji i eksportu przemysłowego EWG w latach 1958—1962 (1958 = 100)

Wyszczególnienie	1958	1959	1960	1961	1962 ^a
Produkcja przemysłowa*	100	108	121	129	135
Eksport przemysłowy ^b	100	112	138	147	156

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1963, nr 1, s. 13, tab. 1; oraz NW — FAO; Trade Yearbook 1961, s. 2, tab. 1.

a Za 1962 r. dla produkcji przemysłowej średnia arytmetyczna z 11 miesięcy, dla eksportu przemysłowego z 10 miesięcy.

b Przy obliczaniu eksportu z danych FAO przyjęto udział paliw i surowców dla 1958 r. w tej samej wysokości co w 1959 r., tj. 12% (zob. tab. 1).

Szybszy wzrost eksportu aniżeli produkcji przemysłowej wskazuje na ekspansywność gospodarczą EWG, a nadto na przerosty możliwości produkcyjnych w niektórych gałęziach w stosunku do chłonności rynku wewnętrznego. Wskutek tego gospodarka EWG jest „wyczulona na eksport”, tzn. jego dynamika jest istotnym czynnikiem wzrostu gospodarczego³. Otwiera to możliwości rozwoju stosunków handlowych, aczkolwiek nie bez pewnych zastrzeżeń, o których mowa dalej. Możliwości tkwią przede wszystkim w zapotrzebowaniu na te artykuły przemysłowe, których produkcja wewnątrz obszaru EWG jest niewystarczająca. Wynika stąd postulat dostosowania struktury naszego eksportu do EWG do struktury towarowej importu tego obszaru, a więc możliwie intensywnego powiększania udziału naszego eksportu przemysłowego, co pociąga za sobą spadek udziału eksportu podstawowego. Jeszcze ważniejszą przyczynę stanowi tu nasz własny rozwój przemysłowy, z którym koliduje tradycyjna, oparta na wywozie rolniczo-surowcowym struktura naszego eksportu. Z tej sytuacji wypływa w sposób zupełnie oczywisty

³ W. Rydygier i I. Sachs w artykule *Metodologia wieloletniego planowania handlu zagranicznego* (Gospodarka Planowa 1903, nr 6) posługują się terminem „wyczulenie” dla określenia wrażliwości gospodarki polskiej na import. O stopniu wyczulenienia EWG na eksport mogą dawać pewne pojęcie dane przytoczone przez I. Franka w pracy *The European Common Market* (Nowy Jork 1961). Miarą jest udział eksportu w produkcie społecznym brutto w 1956 r. dla Francji wynosił on 8,8%, dla Włoch 9,3%, dla NRF 16,1%, dla Belgii — Luksemburga 30,6%, dla Holandii 35,0%, podczas gdy porównawczo dla USA tylko 4,1%.

jedno z podstawowych założeń polityki polskiego handlu zagranicznego, które przyjmuje postać możliwie intensywnego rozwijania eksportu artykułów przemysłowych, przede wszystkim maszyn i urządzeń⁴.

Wynika stąd pierwsza cecha charakterystyczna pozycji polskiego eksportu rolno-spożywczego w stosunkach handlowych z EWG. Ta mianowicie, że w aspekcie długofalowym udział eksportu rolno-spożywczego powinien zmniejszać się na korzyść udziału eksportu przemysłowego do krajów EWG. Eksport rolno-spożywczy powinien więc tracić swą rolę wiodącą w eksporcie polskim do EWG, zmieniając ją na rolę uzupełniającą. Istota jej ma tu polegać na takim dopełnianiu wartościowym obrotów eksportowych, by nie malał udział Polski w imporcie do EWG. Taką interpretację potwierdzają dane tabeli 1, według których zarówno eksport, jak import rolno-spożywczy EWG wykazują słabszą dynamikę rozwojową niż całość obrotów EWG. Jest ona jednak na tyle silna, że nie dopuszcza do jakichś poważniejszych zmian strukturalnych na nie-

Tabela 3

Obroty EWG między krajami członkowskimi i z krajami trzecimi

Wyszczególnienie	Eksport w %				Import w %			
	1959	1960	1961	1962 ^c	1959	1960	1961	1962 ^c
Struktura								
Obroty w ramach EWG	32,7	34,5	36,8	39,6	33,3	34,2	36,3	37,7
Obroty z krajami trzecimi	67,3	65,5	63,2	60,4	66,7	65,8	63,7	62,3
Z tego:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kraje kapitalistyczne	50,9	50,7	52,9	57,4	45,4	47,8	49,2	49,5
Kraje nierozwinięte ^a	45,0	44,2	41,8	37,1	49,5	47,2	45,5	45,1
Kraje socjalistyczne ^a	4,1	5,1	5,3	5,5	5,1	5,0	5,3	5,4
Dynamika obrotów								
Obroty w ramach EWG	100	125	145	165	100	124	145	165
Obroty z krajami trzecimi	100	114	120	121	100	120	126	135
Z tego:								
Kraje kapitalistyczne	100	114	128	136	100	126	136	148
Kraje nierozwinięte ^a	100	112	111	100	100	114	116	124
Kraje socjalistyczne ^b	100	141	154	159	100	117	130	144

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1963, s. 50-58, tab. 72-87. Obliczenia własne.

^a Kraje nierozwinięte obejmują terytoria i kraje stowarzyszone oraz wszystkie kraje poza Europą, Ameryką Północną, Australią, Nową Zelandią, Unią Południowo-Afrykańską, Japonią i Chińską Republiką Ludową.

^b Kraje — członkowie RWPG.

^c Dla 1962 r. średnie arytmetyczne z 11 miesięcy.

⁴ W. Wirski, *Wymiana handlowa Polski z krajami należącymi do EWG*, Życie Gospodarcze 1963, nr 33.

korzyść towarów rolno-spożywczych, zezwalając jedynie na łagodny spadek ich udziału w imporcie do EWG⁵. Chcąc sobie wyrobić bardziej dokładny pogląd na tę uzupełniającą rolę eksportu rolno-spożywczego trzeba sięgnąć do danych struktury geograficznej obrotów eksportowo-importowych EWG.

Przytoczone dane przede wszystkim wskazują na szybszy rozwój obrotów między krajami członkowskimi aniżeli z krajami trzecimi⁶. Zja-

Tabela 4

Wskaźniki łańcuchowe handlu zagranicznego EWG

Wyszczególnienie	Import			Eksport		
	59/60	60/61	61/62	59/60	60/61	61/62
Obroty między krajami członkowskimi	124	115	114	125	116	114
Obroty z krajami trzecimi	120	105	108	114	105	101

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1963, nr 1, s. 50-53, tab. 73-77. Obliczenia własne.

⁵ Nie omawiam tu tak istotnych czynników kształtujących import rolno-spożywczy do EWG, jak: wzmocniony uchwałami konferencji brukselskiej z 14 I 1962 protekcjonizm rolny oraz możliwość uzyskania przez EWG samowystarczalności w zakresie przeważającej części importowanych artykułów rolnych. Uzyskanie samowystarczalności w okresie do 1970 r. nie jest jednak sprawą pewną, co z kolei musi mieć pewien wpływ łagodzący na bieżącą realizację ochrony protekcjonistycznej. Poza tym nie ma bezpośredniej zależności między rozmiarami i dynamiką importu a stopniem samowystarczalności. Jednym z elementów rozluźniających ten związek i to elementem bardzo ważnym jest znaczne wyczerpanie EWG na eksport przemysłowy, co poprzez mechanizm równoważenia bilansu handlowego ma swoje reperkusje po stronie importu także rolno-spożywczego. Choć więc zarówno zastrzony protekcjonizm, jak coraz pełniejsza samowystarczalność przyspieszają spadek udziału importu rolno-spożywczego, to jednak działanie to może być na tyle łagodne, że wartość importu rolno-spożywczego EWG będzie powoli, być może, coraz wolniej wzrastać.

⁶ B. Balassa (*The Theory of Economic Integration*, G. Allen and Unwin, Ltd., 1961, s. 185) polemizuje z propozycją M. E. Kreina, sformułowaną w artykule *On the „Trade Diversion” Effect of Trade Preference Areas* (Journal of Political Economy z sierpnia 1959 r., s. 398—411), by uważać całość integrowaną za ograniczającą handel zagraniczny, jeśli obroty między krajami członkowskimi rosną szybciej niż obroty z krajami trzecimi. Zakłada ona bowiem niesłusznie identyczną w obu wypadkach krańcową skłonność do importu, a nadto nie bierze pod uwagę następstw samego faktu integracji. Tymczasem wzrost dochodów ludności krajów członkowskich, powodowany integracją, wywołuje powiększenie obrotów z krajami trzecimi, które by bez integracji nie miało miejsca. Ograniczenie obrotów można obliczyć jedynie drogą porównania ich aktualnych rozmiarów z rozmiarami przy braku integracji. Interesującej próby w tym kierunku dokonali Erdmann i Rogge w pracy: *Die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft und die Drittländer*.

wisko to występuje jednak z o wiele większą siłą po stronie eksportu aniżeli po stronie importu, a nadto przebieg jego jest na tyle łagodny, że dynamika importu z krajów trzecich wykazuje silne tempo wzrostu, bez jakiejś wyraźnej tendencji stopniowego słabnięcia (mówią o tym wskaźniki łańcuchowe tabeli 4). Wręcz przeciwnie, tendencję taką wykazuje raczej import między krajami członkowskimi, podobnie jak i eksport. Stosunkowo wyraźną tendencję gasnącą ma natomiast eksport EWG do krajów trzecich. Seria czasowa jest jednak zbyt krótka na to, by wnioskować o trwałości tendencji. Rzut oka zaś na tabelę 3 wskazuje, że przyczyną tej gasnącej tendencji jest słabość gospodarcza krajów nierozwiniętych, a więc że jest ona zjawiskiem przemijającym ze wzrostem gospodarczym tych krajów.

Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że EWG jest związkiem krajów uprzemysłowionych o wyraźnie konkurencyjnej, a nie komplementarnej strukturze produkcji, co dodatkowo wzmacnia ekspansywność tego związku wobec krajów trzecich oraz powiększa potrzeby importowe w zakresie surowców i artykułów rolno-spożywczych⁷. W tym sensie dane tabeli 1 ulegają pewnej modyfikacji: nader dynamiczny import przemysłowy przypisać należy przede wszystkim obrotom wewnątrz EWG, podczas gdy rola importu surowców i towarów rolno-spożywczych jest większa w odniesieniu do handlu z krajami trzecimi. Podnosi to znaczenie funkcji uzupełniającej sprawowanej przez eksport rolno-spożywczy do EWG i niejako ją uaktywnia w tym sensie, że powinien on swymi rozmiarami amortyzować wstrząsy całości obrotów, powodowane trudnościami rozwoju eksportu przemysłowego. Innymi słowy: przejście od funkcji wiodącej eksportu rolno-spożywczego do funkcji uzupełniającej powinno odbywać się w miarę możliwości łagodnie⁸. Do podobnego wniosku prowadzą rozważania na temat udziału krajów socjalistycznych — członków RWPG w obrotach z EWG. Dotyczy to oczywiście tych krajów, dla których eksport rolno-spożywczy do EWG ma istotne znaczenie (jak: Polska, Węgry, Bułgaria). Dane tabeli 3 wskazują, że rynki RWPG mimo na razie niewielkiego udziału w obrotach EWG z krajami trzecimi kryją dzięki nader silnej dynamice wymiany duże możliwości zbytu. Potwierdza to dobitnie silniejszy rozwój z reguły eksportu niż importu EWG z tych krajów. Stwarza to nacisk na bilanse płatnicze krajów RWPG, dyktowany potrzebami rozwoju gospodarczego⁹, co podnosi jeszcze bar-

⁷ B. Balassa, op. cit., s. 33.

⁸ W. Wirski, op. cit.

⁹ Z. Rurarz, *Perspektywy wymiany Wschód—Zachód*, *Życie Gospodarcze* 1959, nr 39; A. S., *O dalszy rozwój handlu światowego*, „Trybuna Ludu” z 26 IX 1963 r.

Tabela 5

Obroty RWPG z EWG — struktura i dynamika												
Wyszczególnienie	1956		1957		1958		1959		1960		1961	
	w	%	w	%	w	%	w	%	w	%	w	%
CSSR	84	13,5	99	14,0	100	13,3	100	11,7	117	11,3	135	.
NRD	79	27,6	96	29,4	100	28,8	101	28,2	115	24,2	112	.
Polska	89	16,0	95	15,0	100	14,8	103	13,5	112	12,0	113	.
Rumunia	64	4,7	88	5,7	100	6,1	87	4,6	176	7,9	221	.
Węgry	98	10,1	96	8,7	100	8,5	126	9,4	154	9,5	.	.
ZSSR	82	28,0	91	27,2	100	28,3	131	32,5	169	35,0	176	.
RWPG	83	100,0	94	100,0	100	100,0	114	100,0	135	100,0	.	.

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1962, nr 10, s. 16 i 17. Obliczenia własne na podstawie danych wyrażonych w dolarach USA.

Znaki i skróty: . — brak danych, w — wskaźnik przy podstawie 1958 = 100; % — udział procentowy w całości obrotów RWPG—EWG.

Uwaga: Obroty stanowią sumę eksportu i importu. Obroty całości RWPG nie ujmują obrotów Albanii i Bułgarii z powodu braku danych; pominięcie to nie ma większego znaczenia.

dziej znaczenie uzupełniającej roli eksportu rolno-spożywczego w długofalowym układzie stosunków wymiennych.

Pozycję Polski w obrotach RWPG z EWG określają dane tabeli 5.

Dane tej tabeli muszą zaniepokoić. Polska wykazuje najslabszą dynamikę obrotów z EWG spośród wszystkich krajów członkowskich Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. W rezultacie przyczynek procentowy Polski do całości obrotów RWPG—EWG zmalał o $\frac{1}{4}$ na przestrzeni lat 1956—1961. Natomiast o rosnącym znaczeniu handlu krajów socjalistycznych w obrotach EWG z krajami trzecimi (por. tabela 3) stanowią Związek Radziecki i Rumunia. Stwierdzenie słabej dynamiki obrotów Polski z EWG prowadzi bezpośrednio do ich analizy, a ostatecznie do określenia roli, jaką odgrywa w nich eksport rolno-spożywczy.

Przed wszystkim chodzi o ustalenie, który z dwóch składników obrotów handlu zagranicznego — eksport czy import — jest bardziej odpowiedzialny za stosunkowo słabą dynamikę.

Dane tabeli 6 mówią wyraźnie, że zasadniczą przyczyną malejącego udziału Polski w stosunkach handlowych RWPG—EWG jest stabilizacja importu. Fakt ten jest wynikiem ostrożności polskiej polityki handlu zagranicznego, związanej z niepewnością co do kształtowania się przyszłego eksportu do EWG wobec integracyjnych posunięć tej organizacji w dziedzinie polityki rolnej i polityki handlowej¹⁰. O ile wspólna polityka rolna EWG napotyka poważne trudności i jest zupełnie możliwe, że ostateczne jej wyniki będą znacznie odbiegały od obecnie spodziewa-

¹⁰ W. Wirski, op. cit.

nych, pozostawiając dostatecznie szerokie możliwości dalszego handlu artykułami rolno-spożywczymi, o tyle groźny jest projekt utworzenia ponadpaństwowych organizacji handlu zagranicznego EWG. Te bowiem mogą zmienić w sposób zasadniczy dotychczasowy układ stosunków handlowych. W obecnym jednak układzie, w którym obok rozwoju stosunków handlowych między wysoko uprzemysłowionymi krajami kapitalistycznymi drugim i to o wielkich możliwościach rynkiem wymiany międzynarodowej są kraje RWPG, kroki ograniczające tę wymianę nie mają

Tabela 6

Dynamika obrotów Polski z EWG w latach 1958—1961

Wyszczególnienie	Import				Eksport			
	1958	1959	1960	1961	1958	1959	1960	1961
NRF	100	99	106	99	100	110	106	122
Francja	100	187	300	375	100	78	74	70
Włochy	100	90	109	154	100	135	200	213
Holandia	100	141	132	94	100	133	123	153
Belgia-Luksemburg	100	79	86	41	100	116	128	148
EWG	100	98	109	99	100	109	115	129

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1962, nr 10, s. 18—21, oraz Rocznik Statystyczny GUS 1962, s. 285 i 286, tabl. 4 (421). Obliczenia własne na podstawie danych w mln zł dewizowych.

jak się wydaje, dostatecznego uzasadnienia. Biorąc również pod uwagę trudności i ewentualne modyfikacje wspólnej polityki rolnej, nie należy więc oczekiwać jakichś gwałtownych zmian układu stosunków handlowych, a raczej stopniową ich modyfikację, opartą na wzajemnym dostosowaniu potencjałów gospodarczych, stwarzającą realne możliwości pełnienia przez polski eksport rolno-spożywczy jego funkcji w poprzednio naszkicowanym ujęciu. Rozważania te znajdują potwierdzenie w danych tabeli 7, które równocześnie objaśniają wskaźniki tabeli 6.

Tabela 7

Struktura geograficzna obrotów Polski z EWG (w %)

Kraj	Import				Eksport			
	1958	1959	1960	1961	1958	1959	1960	1961
NRF	48,7	49,3	47,1	48,4	59,1	59,3	54,4	56,2
Francja	15,2	13,6	17,2	14,9	17,1	12,0	10,9	9,2
Włochy	14,5	13,3	14,4	22,4	12,7	15,6	22,1	21,1
Holandia	9,4	14,2	11,8	9,4	6,2	7,6	6,7	7,5
Belgia-Luksemburg	12,2	9,6	9,6	5,1	5,2	5,5	5,8	6,0

Źródło: SAEG, Allgemeines Statistisches Bulletin 1962, nr 10, s. 18—21 oraz Rocznik Statystyczny GUS 1962, s. 285—6, tabl. 4 (421).

Dane te wskazują na pewnego rodzaju dwudzielność polskich stosunków handlowych z EWG. Wyróżnić tu można część podstawową, którą stanowią stosunki z NRF, dzięki wadze ich udziału, oraz stosunki z Włochami, dzięki ich dynamice, oraz część uzupełniającą, którą stanowią obroty z resztą krajów członkowskich EWG. Te ostatnie cechuje duża przypadkowość, co powoduje silne wahania ich dynamiki, szczególnie po stronie importu. Natomiast właśnie w odniesieniu do stosunków polsko-niemiecko-włoskich uwagi o wzajemnym dostosowywaniu potencjałów gospodarczych znajdują pełne zastosowanie. W odniesieniu do eksportu rolno-spożywczego należy ująć to w ten sposób, że rynki włoski i niemiecki są ważnymi importerami towarów rolno-spożyw-

Tabela 8

Grupy towarów	NRF				Włochy			
	1958	1959	1960	1961	1958	1959	1960	1961
Towary podstawowe	94,7	90,6	88,8	87,7	89,8	89,9	89,7	90,1
surowce i paliwa	47,4	36,0	34,9	34,9	48,2	51,2	36,6	27,3
rolno-spozywczwe	47,3	54,6	53,9	52,8	41,6	38,7	53,1	62,8
Towary przemysłowe	5,3	9,4	11,2	12,3	10,2	10,1	10,3	9,9

Źródło: Statystyka Handlu Zagranicznego — przywóz i wywóz towarów według krajów w latach 1958—1961. Dane GUS w tysiącach zł dewizowych. Przeliczenia procentów własne. Uwaga: Dla porównania z tabelą 1, towary przemysłowe obejmują także chemikalia.

Tabela 9

Kraj	1958	1959	1960	1961
Niemiecka Republika Federalna	100	110	106	128
Włochy	100	136	201	214

Źródło: Statystyka Handlu Zagranicznego — przywóz i wywóz towarów według krajów za 1961-r., s. R — 13, tab. 2.

czych, potrzebnych dla podtrzymania wzrostu przemysłu i poziomu życiowego ludności, podczas gdy eksport rolno-spożywczy stanowi dla naszej gospodarki źródło dewiz, umożliwiające zakup surowców i urządzeń przyspieszających wzrost gospodarczy. Ten układ stosunków obrazują dane tabeli 8, natomiast uzupełniające zestawienie dynamiki całości obrotów eksportowych zawiera tabela 9.

Zestawienie danych obu tabel wskazuje nie tylko na dotychczasową wielką wagę eksportu rolno-spożywczego w obrotach Polski z NRF i Włochami, lecz także na wyraźnie zarysowujące się tendencje zmian strukturalnych w całości naszego eksportu do tych krajów. Szczególne

przy tym znaczenie mają obroty z NRF; kraj ten rozmiarami swojej wymiany międzynarodowej określa¹¹ strukturę i dynamikę handlu zagranicznego EWG. Przy umiarkowanej dynamice naszego eksportu do NRF trwa ciągle w intensywnym tempie zmniejszanie się udziału paliw i surowców, zapoczątkowane posiadającym charakter strukturalny kryzysem węglowym. Jest to tendencja dawna, zgodna ze zmianami strukturalnymi całości importu EWG (por. tabelę 1), która ze względu na wyższy udział surowców w naszym eksporcie przebiega szybciej. Obok tej tendencji występuje druga, znacznie mniejsza, ale za to bardzo dynamiczna, a mianowicie tendencja wzrostu eksportu przemysłowego. Jest ona na tyle silna, że przy wzroście całości eksportu potrafi zredukować udział nie tylko eksportu surowcowopaliwowego, lecz także rolno-spożywczego. Proces ten w świetle postanowień zawartej w bieżącym roku między Polską a NRF umowy handlowej ma ulec znacznemu przyspieszeniu¹². Jest to również zupełnie zgodne z tendencjami widocznymi w tabeli 1.

Inaczej nieco przedstawia się sprawa w wypadku Włoch. Dynamikę całości eksportu powoduje przede wszystkim wzrost eksportu rolno-spożywczego, co jest wynikiem słabego stosunkowo potencjału produkcyjnego rolnictwa włoskiego w porównaniu do znacznie intensywniej rozwijającego się przemysłu. Wzrost przemysłu podnosi niski dotychczas poziom życiowy. Przejawia się to w silnym wzroście zapotrzebowania na artykuły żywnościowe, którego nie jest w stanie zaspokoić niedostatecznie rozwinięte rolnictwo włoskie. W tych warunkach udział polskiego eksportu przemysłowego nie wykazuje wzrostu procentowego, choć absolutne rozmiary tego eksportu rosną.

W sytuacji nakreślonej wyżej, wykazującej odmienną rolę eksportu rolno-spożywczego w całości polskiego eksportu do NRF i do Włoch, konieczne się staje ostateczne określenie struktury polskiego eksportu do całego EWG. Mówi o tym tabela 10.

¹¹ Wskazują na to dane dotyczące podziału obrotów EWG między poszczególne kraje członkowskie. W większości układów tych danych struktura i dynamika dla całości EWO niewiele tylko się różni od struktury i dynamiki dla NRF. Tabel ze względu na luźny związek z tematem i brak miejsca nie zamieszczam.

¹² Umowa ta, zawarta 7 III 1963 r., ma obowiązywać do końca 1965 r., przy czym zastrzeżono możliwość dalszego jej przedłużenia. Eksport z Polski ma wzrosnąć do 468 mln marek rocznie wobec 345 mln marek w 1961 r. oraz 284 mln marek w 1958 r. (przy 1958 r. = 100 wskaźnik dla 1065 r. wynosi 165 — dla porównania patrz tab. 9). W tym polski eksport przemysłowy ma wzrosnąć do 208 mln marek, powiększając udział strukturalny do 44,4% (por. tab. 8). „Trybuna Ludu” z 14 III 1963 r.

Zestawienie danych tabeli 1 i 10 uwidacznia, że chociaż struktura polskiego eksportu do EWG wykazuje zmiany adaptacyjne zbliżone do zmian strukturalnych importu EWG, a w szczególności: spadek udziału surowców i wzrost udziału artykułów przemysłowych, to jednak występują również między obu strukturami istotne różnice. Ogniskową tych różnic są właśnie obroty towarami rolno-spożywczymi. Z jednej strony udział tych towarów w polskim eksporcie do EWG jest znacznie wyższy niż udział ich w imporcie krajów EWG, a z drugiej — udział towarów rolno-spożywczych w polskim eksporcie rósł w okresie 1958—1961, podczas gdy w imporcie krajów EWG wykazuje tendencje stabilizacyjne.

Tabela 10
Struktura towarowa eksportu polskiego do EWG (w mln zł dewizowych i w %)

Grupy towarów	1958		1959		1960		1961	
	w	%	w	%	w	%	w	%
Towary podstawowe	424,3	90,2	464,4	88,2	466,7	84,9	524,8	85,4
surowce i paliwa	230,6	48,8	219,1	41,6	209,0	38,0	220,5	35,0
rolno-spożywcze	193,7	41,2	245,1	46,6	257,7	46,9	304,3	49,5
Towary przemysłowe	46,4	9,8	62,1	11,8	83,1	15,1	89,3	14,6
Razem eksport	470,7	100,0	526,3	100,0	549,8	100,0	614,1	100,0

Źródło: GUS, Statystyka handlu zagranicznego — przywóz i wywóz towarów według krajów za lata 1958—1961.

Objaśnienie: w = wartość w milionach złotych dewizowych; % = udział procentowy danej grupy towarów w całości eksportu.

Uwagi: Towary przemysłowe obejmują także chemikalia. Pełna ocena danych tabeli 9 staje się dopiero wówczas możliwa, jeśli porównamy je z danymi tabeli 1 i 7 oraz 8 i 9.

Dwie przyczyny tego zjawiska uznać można za główne. Pierwszą z nich stanowią zmiany w strukturze geograficznej polskiego eksportu do EWG. Jak wynika z danych tabeli 7, w analizowanym okresie nastąpiło przejście dotychczasowych pozycji Francji przez import włoski, który w przeciwieństwie do importu francuskiego odznacza się wyraźnie dominującą i bardzo dynamiczną pozycją importu rolno-spożywczego. Podkreślają to dane tabeli 8, według których udział towarów rolno-spożywczych we włoskim imporcie z Polski podniósł się z 41,6% w 1958 r. do 62,6% w 1961 r., przy najsilniejszej ze wszystkich krajów (tab. 6) EWG dynamice całości obrotów z Polską, gdy jednocześnie odmiennie niż w innych krajach członkowskich zmalał w % udział włoskiego importu przemysłowego z Polski z 10,2 na 9,9%.

Drugą przyczyną w analizowanym okresie 1958—1961 był zbyt niski „wyjściowy”, tzn. ten z 1958 r., udział polskiego eksportu przemysłowego. W rezultacie przy stabilizacji udziału Polski w imporcie EWG¹³

¹³ Według SAEG (Allgemeines Statistisches Bulletin 1962, nr 10, s. 23) udział eksportu polskiego w całości importu EWG (tzn. łącznie z importem z krajów

oraz znacznej dynamice rozwojowej tegoż ostatniego (por. tab. 3) polski eksport przemysłowy, mimo bardzo dynamicznego rozwoju, mógł jedynie oprócz nadążania za rozwojem całości polskich obrotów eksportowych do EWG częściowo tylko przejmować procenty malejącego udziału eksportu surowcowo-paliwowego, podczas gdy reszta ich przyczyniała się do dalszego wzrostu udziału eksportu rolno-spożywczego.

Wynika z tego, że proces dostosowawczy struktury polskiego eksportu do struktury importu EWG wymaga dłuższego okresu czasu mimo dość szybkiego tempa, w jakim przebiegał w latach 1958—1961. Brak bardziej aktualnych danych nie pozwala prześledzić dokładnie dalszego rozwoju wypadków, tym niemniej umowy zawarte w 1963 r. przez Polskę z NRF, Włochami i Francją wskazują nie tylko na dalszy rozwój, lecz także na możliwość wydatnego przyspieszenia wzrostu udziału eksportu przemysłowego z Polski do EWG¹⁴. Oznacza to zapoczątkowanie fazy stopniowej obniżki udziału eksportu rolno-spożywczego na korzyść eksportu przemysłowego, którego dynamika w latach 1958—1961 była znacznie silniejsza.

W świetle powyższych tendencji o wybitnie długofalowym charakterze obecne silne ograniczenie eksportu rolno-spożywczego nabiera dwójakiego znaczenia: z jednej strony stanowi ono bodziec do jeszcze większego wzmocnienia wysiłków w kierunku dalszego przyspieszania rozwoju eksportu przemysłowego¹⁵, z drugiej — stanowi przejściową perturbację długofalowego procesu przemian strukturalnych polskiego eksportu do EWG, której rezultatem może być krótkotrwała obniżka udziału

członkowskich) wynosił w okresie 1958—1961 stale 0,5%. Takie ujęcie należy odróżniać od określającego stopień ożywienia wymiany Wschód—Zachód udziału krajów socjalistycznych w obrotach EWG z krajami trzecimi, zawartego w tab. 3.

¹⁴ Podstawowe znaczenie w tym względzie ma umowa z NRF, o której szczegółowiej mówi notka 12. Podstawą polsko-włoskich stosunków handlowych jest eksport rolno-spożywczy, tym niemniej konieczność rozwoju polskiego eksportu przemysłowego jest coraz lepiej rozumiana przez stronę włoską; zrozumienie to poparte jest silną dynamiką całości polsko-włoskich obrotów handlowych. Por. M. Dyner, J. Głowczyk, *Polsko-włoskie stosunki handlowe*, *Życie Gospodarcze* 1963, nr 8. W polsko-francuskich stosunkach handlowych protokół z 26 VII 1963 r. dotyczący głównie wzajemnych dostaw dóbr inwestycyjnych w latach 1963—1965 również przewiduje wzrost obrotów. Por. H. Sukiennicki, *Polsko-francuska wymiana handlowa*, *Życie Gospodarcze* 1963, nr 31.

¹⁵ W informacji przedłożonej sejmowej Komisji Planu Gospodarczego, Budżetu i Finansów Przewodniczący Komisji Planowania przy Radzie Ministrów stwierdził: "W warunkach konieczności przejściowego ograniczenia eksportu artykułów rolnych i zwiększenia ich importu czyni się wysiłki, by maksymalnie zwiększyć eksport gotowych wyrobów przemysłowych i półfabrykatów" („Trybuna Ludu" z 23 IX 1963 r.).

polskiego wywozu w imporcie do EWG¹⁶. Przejściowość tego zakłócenia gwarantuje nie tylko energiczna akcja podejmowana aktualnie na krajowym rynku rolnym, nastawiona na poprawę warunków ekonomicznych hodowli, pomoc paszowa oraz racjonalizacja gospodarki zasobami paszowymi, lecz także wyraźnie przyspieszony rozwój polskiego eksportu przemysłowego. A wreszcie duże znaczenie, szczególnie w trzecim etapie integracji Wspólnego Rynku, może mieć — nie tylko dla utrzymania, lecz także dla wzrostu udziału polskiego eksportu w imporcie EWG — przygotowywana przez organa ONZ światowa konferencja w sprawie handlu i rozwoju oraz występujące ostatnio coraz silniej w tej atmosferze liberalizacji tendencje do silniejszego ożywienia wymiany handlowej między Wschodem i Zachodem. W tej perspektywie rozwoju polskiego eksportu do EWG coraz większa rola przypada i powinna przypadać eksportowi przemysłowemu przy jednoczesnym coraz wyraźniejszym przekształcania roli eksportu rolno-spożywczego z roli do niedawna wiodącej w uzupełniającą.

¹⁶ Minister Handlu Zagranicznego prof, dr W. Trąmpczyński poinformował w dniu 3 X 1963 r. sejmową Komisję Handlu Zagranicznego, że: „W dziedzinie eksportu pełne wykonanie rocznych zadań obrotów handlu zagranicznego zależy od wyników IV kwartału, może nastąpić niepełne osiągnięcie wskaźników planu, głównie ze względu na ograniczenie wywozu towarów rolno-spożywczych”. A dalej: „Przewiduje się, że eksport maszyn i urządzeń na rynki kapitalistyczne wzrośnie o ok. 15%. Natomiast eksport towarów nieinwestycyjnych — w związku z poważnym ograniczeniem eksportu artykułów rolno-spożywczych będzie niższy niż planowano, mimo że ceny szeregu eksportowanych przez nas towarów kształtują się w tym roku korzystniej niż w latach poprzednich” („Trybuna Ludu” z 6 X 1963 r.).